

Hegyi Zoltán Imre

Könyvek a könyvespolcra

Most jött el az ideje. Hogy számot vessek a számomra messze legfontosabbal, a legfontosabb hatással, ami valaha olvasmányban ért, aki kibillentett és kiforgatott magamból, és mind a mai napig nem tudom úgymond a „helyére rakni”. Leginkább talán azért, mert engem kényszerítene az alapállásaimban helyváltoztatásra. Illene végre szépen sorra venni a könyveket, folytatni a saját dugába dőlt Karnevál-olvasónaplót, megfogalmazni a vád- és védőbeszédet a szavai mellett és ellen – leginkább a magam számára. Ha valaki hasznát látja, annak csak örülök. Nem érzem feladatombnak, hogy védjem (nem is szorul rá); még azt sem, hogy rámutassak az egyre méltatlanabb szövegekörnyezetekre, ahol rendre feltűnik a neve. Nem szükséges állást foglalnom egy vitában, ahol az egyik oldal rendre félreérteni akar – és nem látja, nem is akarja látni, csak a fiatal, daccal és iróniával teli „hagyományórt”, a *Magyar Hüperion* és a *Scientia Sacra* első kötetének kissé pökhendi ítélkezőjét. Nem találok közös nyelvet azokkal, akik nem merik követni a huszadik század talán legfényesebb koponyáját a megtöretésbe, a kiábrándulásba, a kijózanodásba: *Patmosz „szigetére”*, a *Szarepta* józan keserűségébe, a *Karnevál* valódi mélységeibe és következmény-világába. Nem tudok vitázni velük – nincs közös nyelvünk hozzá.

Most jött el az ideje. Mert nekem (úgy adódott) állandó kórházi olvasmányom Hamvas. Ezt nem tudom elmagyarázni, valahogy így hozta az élet, hogy minden hosszabb-rövidebb, jobbára baleset-következmény kórházban lakásom alkalmával az ő könyveit szerettem és szeretném. Talán mert az egyik arcukban valóban ráolvasások. Talán mert a másik arcukban józan és tiszta meglátások. Feszésre húzzák a figyelmem. Talán mert semmihez sem hasonlóan rántanak össze a helyzetben, amikor minden arra provokál: szóródjak szét. Szóródjak szét az ágyon, a vizsgálatok személytelen sodrában, szórjam el az „én”-t, a „kedves beteg”, a névtelen eset, perforált szerv, törött gerinc, elzáródott véna – szóródjak szét egy intézmény személytelen rendjében. Pontosan nem tudom, hogyan, de segítettek, segítenek. Mint ahogy a minap is – egy szerencsére kellően rövid kórtermi tartózkodás alkalmával, amikor a páromtól az egyik első dolog volt, amit kértem: hozza be a *Patmosz* első kötetét.

Patmosz I-III. Rögtön bele is kezdhethetnénk – csak menni kell tovább a gondolattal. Az „én”-t, ahogy most minden mondatunkba belelihegjük, valóban fel kell számolni. Mert a kiteljesedésnek az egyik (tán leg-)csábítóbb akadálya. Meg kell érteni, hogy a világ a többivel együtt Egy. De nem szétszórni kell, ájultságokba ejteni ezt az ént – belealtatni szenvedélybe, a fátylak káprázatába; vagy ahogyan egy kórház struktúrája „szórna szét” –, hanem fel kell ébreszteni. Rögtön bele is kezdhethetnénk a *Patmosz* gondolatainak rövid megidézésébe, de ennek valójában sok értelme nem volna. Nem tudom itt azt a rövidített olvasatot adni, ami feleslegessé tenné a teljes mű elolvasását – mindazzal a kiegészítéssel együtt sem, hogy valójában nem műveket, hanem kéziratokat olvasunk,

egy-egy, a szerzője által eksztatikus, szinte javításmentes módon füzetekbe írt, de korántsem véglegesített verziót, amelyben benne van a vágyott egység, de a szöveg „születésben hagyottságának” esetlegessége is.

Ráolvasás – másképp mondva: szövegbe tört beavatás-kísérlet. A személytől, akinek hallatlan szenvedélye volt úgymond a „realizálás”, aki igyekezett életrenddé formálni a maga számára minden kimondott gondolatát. Aki kijelenti: ha nem realizárod az általad vallott téziseket, ha azok rajtad kívülálló, semmire sem kötelező khiméra, gondolati alakzat, játék maradnak, akkor eluralnak – létrehozzák általad (épp a szétválasztásod távolításának, a gondolat-szó-cselekedet hármassnak megnyíló gesztus-résébe hatolva) a „pszeudo-egzisztenciát”. Ha nem vigyázol, létrehozzák az „akárkit”, s ha tovább zuhansz e szétválasztásba: a „senkit”. Hamvas a maga gondolatait élte. Mégpedig lehetetlen helyzetekben. Az öregedő János apostol menedéke: Patmosz szigete adja e kötet címét – ahol a hit szerint a *Jelenések* születtek. Hamvas *Patmosza* Inotán és Tiszapalkonyán készült, a hőerőmű építkezésén, ahol gondolkodónk mint raktáros dolgozott. Két-három hetente feljutva Budapestre, a könyvtárba, hogy az olvasmányait cserélgesse (arra, amire egy szocialista könyvtárban lehetett...), s hogy bárki hasonló nézetten élő társával eszmét cserélhessen, a személyesség szenvedélyes mániása – végre személyesen. A ráolvasás, a beavató mű a barakk harmincas izzójának fényében, a tömegszállítás ember-szagában készült, a nyolc-tíz óra munka előtt-után, valóban lehetetlen körülmények között.

Lényünk alapmozgása a héraikleitoszi korreláció: a nyílt és végtelen létet megformáljuk individuált létté és a zárt egyéni életet a végtelen létben megnyitjuk. A három kötet beavató rendjében értelemszerűen aránytalan a terjedelem – avagy más arányokkal ékes: valójában piramidális szerkezetű. A legterjedelmesebb első kötet lazán egymáshoz kapcsolódó esszéi (a *Karneválban* sokkal kiterjedtebb menaszériával felfestett freskóhoz hasonlóan) beleszoktatnak egy meglehetősen sajátos hurkokat vető gondolatmenetbe. Amely mást tekint alapállásnak, mint a filozófiáink, mást tekint értékmérőnek, mint a mércéink, és másban bízunk, mint a hiteink. Nem csodálom, hogy ha valaki kellően sok energiát fektetett akármelyik szövevénybe (filozófiába, természet-tudományba, teológiába), kizárólag elutasítani képes a kedves vesszőparipáit vurstliba száműző gondolatmeneteket. Az esszék elég széles körből merítő csapongása valójában egyfelé mutat – nem tudom másként mondani: ez a „művelhető hagyomány” világgépének rekonstrukciós kísérlete. Ellene beszél a fejlődéseszménynek, és ki meri jelenteni: korántsem biztos, hogy az általunk dokumentáltak tekintett mintegy húszezer év előtt (ahonnan úgymond a fejlődést számítjuk) az őseink körülbelül kétszázézer éven át a puszta életben maradásukért harcolva vegetáltak, hogy aztán egyszer csak robbanásszerűen fejlődésnek induljanak, mint egy elvetemült exponenciális függvény.

Nem mindenben értünk egyet... én például a zöldséglevest igenis csirkehús-sal szeretem a rántás helyett (Hamvas ki nem állhatta a baromfit...), ez az egyik igen lényeges vitánk. A tréfát félretéve – nem szeretem az összes esszét, olykor a szerző humora nekem túl keserű, néha túl sarkosnak érzem... mondom így: néhol kiérzik az ifjúkori elitista a keserűen keresztény gondolkodó szavai alól. De olykor a keserű játékaik is képesek vagyok vele mulatni – mint amikor a kor-

társ gondolat hiányát ellenpontosandó, s egyfajta tudományos szövegparódia létrehozásának érdekében az *Értekezés a közigazgatásról* esszéjét ékíti lábjegyzetekben nem létező tudósok egymásra hivatkozó értekezéseivel. Amikor egy nem létező konferenciasorozat eredményeire épít úgy egyébként helyes gondolatmenetet a személytelen apparátusról, mint a létrontás talán legkifinomultabb formájáról – megmutatva magát a kimondást (a maga kiszolgáltatott mivoltában), azt, hogy jobbára mennyire többfenekű, amit gondol és mond (s amit lehetőleg azonnal meg is cselekszik, hogy realizálódjon).

A második, terjedelmében jelentősen kisebb kötet esszenciaszerűen egymás mellé rendeli az esszék gondolattartalmait, immár egyetlen, összefüggő gondolatmenetbe. Nem érvel. Nem vitatkozik. Hanem kinyilatkoztat. Elismerem, ez hallatlanul irritáló lehet – és nem teszi könnyűvé az olvasást. De érdekes tapasztalattal ajándékozott meg a kórtermi, lassú olvasás (más dolgom se volt...) – hogy figyeljek, mikor fog el a viszketegség ebben a kinyilatkoztatás-sorozatban. Mert aztán újra meg újra forgatva ezeket a részeket, rendre kiderült: itt laknak a saját, személyes érintettségeim. Azok a ráismerések, amelyek ebben a tanításban a leginkább rám vonatkoznak (vagy vonatkoznának, ha túljutnék végre velük kapcsolatban a puszta viszketésen). A harmadik kötet válogatott esszéi a megértésükhöz mindenesetre feltételezik a második átélését. Ez a tíz esszé a kiindulásában a *Patmosz II.* kötetén nyugszik – lehet enélkül olvasni őket, csak véleményem szerint úgy igazából nincs minék.

A kórteremben való olvasás szokás szerint más értelemben is túlmutatott önmagán – a tanításnak számos módja van, s most sikerült felismerni egyet. Megírtam... e tekintetben nem vagyok különb, mint a mesterem, aki a „nevezetes névtelenség” örve alatt huszon-kötetes életművet alkotott. De azt hiszem, értem, ez miért nem ellentmondás: a puszta tény igazolja, hogy amikor olvasás közben beszélgetek vele, a mesteremnek tekintem. A személyesség mániása volt, aki belátta, elzárták a közegeitől. Elsősorban ezért írt – szerintem ezért. Engem, aki nem ismerhettem személyesen, ezért taníthat. Még ha nem is tekint a tanítványának. Még ha teljes értelemben én sem tekinthetek úgy magamra, mint a tanítványára.

Persze ezt a „kapcsolatot” jóval korábban és minden tekintetben a *Karnevál* alapozta meg. Van abban valami betegesen vicces, ahogy a kezembe került ez a regény, és ahogy aztán példányt veszítve, eladva, kölcsönadva és vissza nem kapva, kölcsönkérve és vissza nem adva, elvesztve és újra meglelve jött velem az évek folyamán. A legfontosabb kórházi olvasmányom – az 1996-os gerinctörés féléves fekvésének állandóan felüthető, forgatható, provokáló, többször egymás után végigolvasható stimulusa (más kérdés: egyéb körülmények között nem is biztos, hogy ennyire belém rághatta volna magát...). Elsőnek talán Kállay Kotász Zoltán adta a kezembe; neki is teljes értékű, befejezhetetlen tanítványi viszonya van Hamvassal, akárcsak nekem (befejezhetetlen, hiszen hogyan teszel fel a halott mesternek egy kérdést?). Érdekes, hogy valójában nagy mélységéig mégsem beszélünk egymás közt róla – minek tennénk fel egymásnak a kérdéseket, amiket valójában *neki* szeretnénk? (S amire a válasz nagy valószínűséggel ott figyel az életműben, és ráadásul nem biztos, hogy mind a kettőnknek ugyanaz az adekvát kérdésre adott adekvát válasz...)

Karnevál I–III. *Soha olyat nem írtam le, ami előzőleg ne lett volna bennem készen* – jelenti ki Hamvas Béla egy helyen, és én elhiszem neki. Nemcsak a tanítványok és az özvegy visszarévedései, a fennmaradt kéziratok is erről tanúskodnak. Tiszta tükrű, alig javított oldalak sorakoznak a kéziratos füzetekben. Csak így képzelhető el, hogy a könyvet (számomra a könyvek könyvét) ekkora terjedelemben, ilyen rövid idő alatt rögzítse. Kemény Katalin visszaemlékezése szerint negyvenéves korában jelentette ki: *ötvenedik évemben fogom megírni nagy regényemet, a Karnevált*. Így is lett, holott Hamvas ötvenedik éve: 1948 nem adott ideális keretet a megírásához. 1945-ben Hamvas lakása, minden kézírata, könyve, jegyzete megsemmisült a bombázások alatt, 1948-ban lehetetlenült el egzisztenciálisan, akkor rúgták ki a könyvtárból, jelentették ki (a Lukács György és Keszi Imre által vezényelt ösztűz): a létezése az új világ értékrendjére káros. Akkor váltott ki földműves-igazolványt, hogy a sógora szentendrei kertjét művelhesse. Az ezután következő négy év talán a legtermékenyebb időszaka. *Soha olyat nem írtam le, ami előzőleg ne lett volna bennem készen* – jelenti ki Hamvas Kemény Katalin tanúsága szerint; a magam szempontjából ez hallatlanul vicces, mert bennem semmi sem áll készen, amikor írni telepszem, én magam szeretnék annyira készenlétben állni, hogy keresztülfolyhasson rajtam mindaz, ami szólni szeretne...

Valahogy így próbálok most is a dologhoz állni, amikor végre megpróbálok csökkenteni ezt az adósságot, és egyfajta rövid összefoglalást kísérek írni a számomra legfontosabb olvasmányélményről. Miközben évek óta haladok csigalassan egy újraolvasással, dokumentálom egy blogon – van abban valami szentségtörés, ahogy pár bekezdésben próbálok összeszedni e könyvről, hogy számomra mit jelent. Többek közt ezért: *Tudja, ez az egész história, később majd ön is meg fogja ítélni, a többi között nagyobb szabású sorskatalógus is, egyike, nézetem szerint a világ egyik leginkább kimerítő sorskatalógusának, az emberi tulajdonságoknak ez a Noé bárkája, minden özönvízen átmentett leltár, szóval képeskönyv, karakterológia, végeredményben szótár és invertár, de én magamat ebből a vásárból nem veszem ki, én vagyok a bárka, amelyben az egész állatkert a vizek tetején úszik...* – mondja Bormester Mihály az ügyvivőnek, akit a könyv nem nevez néven. Szentségtörés ez, hogy ekkora terjedelemben egyáltalán akarok írni róla: nem véletlen, hogy sorvezetőket használok ehhez a bitang kísérlethez, Danyi Zoltán tanulmányát és Oravec Barna *Rejtett struktúrák Hamvas Béla Karnevál című regényében* című esszéjét – ennek később különös jelentősége lesz...

Szóval ezt a könyvet Bormester Mihály meséli egy ügyvivőnek, akinek az lesz a dolga, hogy mindezt lejegyezze – azaz Hamvas így bizonytalanít el azonnal minden illeszkedést bármilyen irodalmi fiókhöz, ahova a regény sorolható volna, hiszen a dialógus két pólusa, a nevezett és a nevezetlen, a hős és az „agent spirituel” később szép rendszeresen visszatér úgymond a *függönybeszélgetésekben*, és kitérgetik a „regényt”. Kiteregetik a szennyest, hátteret, okot, motivációt lepleznek le és el, további homályt kavarnak – mikor mit. A történetben, ami Mihály apjának, Bormester Virgilnek sajátos kisiklásával kezdődik (mikor is elbizonytalanodik, ki is ő), és szép kényelmes gonoszsággal, rengeteg iróniával csordogál Mihály megszületéséig, felnövekedéséig, pokoljárásokkal tarkított életkiképzéseig a borzalmas huszadik század első éveiben,

egészen a főhős az ostrom alatt bekövetkező haláláig. Hogy aztán jöhessen Vidal könyvtáros és az ő maszkot letépő makacssága – hiszen az életünk jelentése úgyis csak a teljességben látszik, Bormester Mihály életének teljessége is (Isten nyugosztalja...). Közben több mint ezer szereplő, mellékalak, maszk, lárva kering (látszatra több ezer, valójában jóval kevesebb) túlvilágokon innen és túl hőszünk és hagyománya körül...

Holott ez mind csak azért van, hogy egyetlen ember: Bormester Mihály megérthesse önmagát, ez az ő sorskatalógusa ebben a diabolikus Karneválban, ahonnan ő sem vonhatja ki magát (meg te sem, olvasó. Meg én sem...). Ez egy csodálatos tükör. Nem a magad arcát látod benne (nem is feltétlenül Hamvas Béláét), de azt megmutatja, hogyan, mennyi munkával kell olyan tükört foncsorozni, amelyben majd te látszol. Az egyik kedvenc mondatom idézem ide erről tőle a *Kierkegaard Szicíliában* című esszéből: *...a féreg nem igaz: ez a hős másik oldala. A hős sem igaz: ez a féreg másik oldala. Összetartoznak. Nincs Én; ez a világ másik oldala...*

Oravecz Barna egyik legfontosabb (nem teljesen új, mégis eredeti) felismerése, hogy Hamvas Béla sorvezetőket használ e hatalmas munka kiteljesítéséhez. Amit szoktak mondani róla: hogy úgymond beavató regény, alkimia, abban az eredeti értelemben, ahol az alkimista a maga lényéből égetné ki az örök érvény aranyát. Így a kötet szerkezete, a *Gong* ütéseivel elválasztott tagolás a hét beavató lépcső rendjének feleltethető meg. De egy másik rendben (így Oravecz) teljesen jól illeszkedik minderre Schumann *Karneváljának* húsz elkülöníthető tétele. Tény, az ifjú Hamvas jól zongorázott, maga is komponált (amíg el nem égtek a kották is a mindenét felszámoló bomba tüzeiben), tény, a korai verzió, az *Ördögösök* kéziratán kiradírozva, de jól kivehetően ott sorakoznak a Schumann által adott tételnevek. Nekem ez különösen tetszik, mert a saját irományaimban imádom az efféle sorvezetést. Vegyél egyszerűen valamit, amit érvényesnek érzel, pontosan kifejtett érvek helyett az egészét érvényesnek, és fűzd fel az érvényére a felismeréseid. Hiszen így tanulunk, nyelvet, kifejezést, mindent! A saját készenlétemhez sokszor támasztok ilyen létrákat (támaszkodnak bennem ilyen létraként – hogy az egyik sorvezetőm: Weöres *A teljesség feléjét* is ideidézzem). Ráadásul mi mást tehetne az, akinek az addig felépített teljes munkája elégett – egyszerre elvéve a kiérlelt háttérrel és megadva a formáláshoz szükséges alkotói szabadságot; egyszerre megfosztva a valamilyen formában való végiggondoltság papírtömegétől és megnyitva az utat az asszociációnak a zenemű felé, ami nem pusztult el, és érvényét sem vesztette? Oravecz feltételez egyébként ugyanilyen kapcsolatot a Tarot Nagy Arkánumának húsz lapja felé is (Bolond és Világ nélkül, felmérve a *Tabula smaragdina* idevágó passzusait); izgalmas feltételezés, ezt még végig kell gondolnom... Nem annyira elrugaszkodott gondolat, hiszen ebben a tükörben valójában tényleg nincs Én, és nincs Világ... (az Arlequin nem látszik a tükörben, hiszen nincs száma – s a Világ nem látszik a tükörben, hiszen a te arcod formázza).

Tetszene. Ha a két attitűd valójában ugyanazon érme két oldala volna: *a soha olyat nem írtam le, ami előzőleg ne lett volna bennem készen*, illetve *a készen állok, hogy megszólaljon általam*, amit láttam és tapasztaltam. A *Karnevál* én a múlt évszázad legfontosabb irományának tartom, a könyvnek, amelynek a levetett maszkjai alatt nem a nagy semmi: stílus, elégtételek,

puszta szórakoztatás van, hanem a *valami*. Amivel kezdeni kell *valamit*. Hogy mit, azt majd eldöntöm később – de nyilván onnan várom majd a *valamihez* kezdéshez a segítséget, ahol ezek a kérdések megfogalmazódtak. Mert ahogy a *Patmosz* kötetei magyarázzák utólag a *Karnevál*, a „fő mű” keltette értetlenségeket (meggyőződésem, hogy a már akkor kézről kézre járó első gépiratos másolat kapcsán felmerült kérdések nem egy esszé megírásához adtak konkrét apropót...), úgy valójában az ugyanabban az időszakban született (a szentendrei kertben, a kiváltott földműves-igazolvány soványka védelmében fogant) *Unicornis*, a *Silentium* és a *Titkos jegyzőkönyv* gondolatmenetei is folyamatos beszélő viszonyban állnak a *nagy regény* különböző szöveghelyeivel.

Amikor megszületett az életműsorozat, ez a három könyv, az *Unicornis*, a *Silentium* és a *Titkos jegyzőkönyv* szervesülhetett a legkönnyebben egyetlen köteté. Az írója e három csokorban veti le a legteljesebben a távolságtartást, amit a közvetítő közeg (ha akarod, ha nem) mindenképpen megteremt, s amivel olyan jóízűen gúnyolódnak (nevezett és a nevezetlen) hősei a *Karnevál* nem egy *függönybeszélgetésében*. A vallomás-irodalom csipkelődő gúnyral megrajzolt kritikájának (ezeknek a szövegeknek tanúsága szerint) a *Silentium*, a *Titkos jegyzőkönyv* és az *Unicornis* írója mindvégig a tudatában van – nem rejti véka alá kételyeit a vallomás (a tanátadás e módja) iránt. Ez a tanúságtétel a gesztust illetően is önkritikus.

Hamvas Béla amúgy minden szövegében benne rezonál, csak nagyon sokféle álcát terít az önfeltárára. Sem pátoszra, sem önostorozásra nem hajlandó sehoh – ott sem, ahol a tévedéseiről mesél. S e három könyvecskében bizony beszél róluk – az egész életműben talán itt a legnyíltabban. Tévelygésekről, vesztésekről és tanulságokról, és anélkül, hogy kreációk bőrébe bújna: személyesen ő. Túl a bejárt út megmutatásának tanulságain ezért is nagyon hálás vagyok, hogy a saját, sajátos beszédmódja is itt a legkendőzetlenebb. Egy esetleges Hamvas-szótár fogalmi alapja lehetne e gyűjtemény, ami segít értelmezni a többit. A többi könyvet, ahol mégiscsak jelen van (legtöbbször ki is figurázva) valamiféle attrakció. A *Titkos történet* egy életen belüli „inkarnációit” egyetlen jellemző szóval elnevező Hamvas Béláját hallgassuk: *Ilyen kifejezéseket, mint megváltó, Keresztelő János, ágyrajáró, pogány üdvözülés, keleti halhatatlanság, egészen nyugodtan használhatok. Ezek a szavak, amelyek kizárják azokat, akiknek ebből megérteni bármit is tilos, és ezek azok a szavak, amelyek összekötnek azokkal, akiknek erre szükségük van. Erről mást és többet mondani fölösleges.* Én azért hozzáteszem: ez elsősorban a szellemi kincseinket kényszeresen szétválasztó kortárs arisztoteliánusoknak szól. S idézném Karinthy egy gondolatát, amit a kedélyes német polgármester szájába ad, aki csak mosolyogja az irodalmat: *Nézze, nekem mindig jól ment...* Ez lényeges tudás, hogy Hamvas miféle kizárásokról mesél, hogy kiknek szól és nem szól: elsősorban azoknak beszél, aki kibillentek, akiknek a dolgok nem mennek (mindig) jól, s azoknak, akik az analógiás gondolkodást nem vélik alapjában szellem elleni véteknek...

Silentium ...hiszen elsősorban nekik építi a megértést. A hallgatni (meghalani) tanító első esszégyűjteményben alapoz. A maga fogalomkészletét, a maga megközelítéseit vezeti be, miközben leszámol egy általa sokáig dédelgetett

eszménnyel – nevezzük egyszerűen „megőrizhető hagyománynak”. Egyszerűen szólva (lásd mögé a magad nyelvén is): a vízözön utáni emberre a vízözön előtti törvények nem érvényesek. Akkor van szükség prófétára, közvetítőre ég s föld között, ha a létben megjelenik lehetőségként, kísértőként (mára egyre inkább uralkodóként) a Személytelen. Attól lehet személytelen, mert csend vesz körül bennünket. Mert az égnek szegezett kérdésre nem érkezik hasonló nyelven megfogalmazott válasz. Az *Őskép megzavarodott és elhomályosodott*, írja, a lélek sötét éjszakáján csoda, ha valamilyen formában mégis megérzed a jelenlétet (azaz: csodálkozhatasz), a gyümölcs ízével elegyedve például. A jázmin, az olaj, a gyümölcs valóságos dolgok – amelyek valóságossá tesznek az öntudatlanságban is, ami a személytelen alapfeltétele (még ha a valódiságuk alapján különböző körökhöz is köthető – még ha nem is ugyanazt az ingerelhető szólítják meg bennünk, az íz vagy az illat...). Hamvasnak itt amúgy hallatlanul nehéz dolga van: meg kell mutatnia, milyen halott hagyományt gyászol. Egy korban, amely kétli, hogy ez a hagyomány egyáltalán létezett – amelyik elvan azzal a meglehetősen bárgyú (és alapjában tudománytalan) gondolatmenettel, hogy az emberiség mintegy 195 ezer éves léte alatt az utolsó néhány ezer évet leszámítva minden művészet és magasabb eszmény nélkül pusztán a túlélés szélén imbolyogva vegetált.

Titkos jegyzőkönyv ...nevet ki bennünket az író a címadással: amiről beszél, az nem titok. Elbeszéli a saját felszabadító műtétjét, asztrológiai analógiával – magát a műtétet és az asztrológiát is (hiszen vízözön előtti hagyomány) megmosolyogva. Beszél a saját stációiról, amiket nem véletlenül inkább inkarnációknak nevez, az *Apokaliptikus monológban*. Van a világban ez a számos (egymást folyvást kizárni akaró) fogalomkészlet, amelyekben egy a közös: egyik sem az „angyalok nyelvén szól”. Mindegyik ugyanazt markolászna – nagyjából ugyanúgy használhatatlanok s így használhatók: a haszontalanságban. Ahogy a bolond, az Arlequin használhatatlan a világ számára, mert nincs száma, mert folyvást kilóg a számolhatóból. Mert egyetlen fegyvere van, és nem is vágyik többre: a humor; s mert kívül áll a becsvágyon: megtanulta, hogy ezen a világon minden görbe, csak a gabszág egyenes... Az öreg Lear tudja, hogy nincs nagyobb biztonság, mint olyan ember közelében lenni, aki nemcsak hogy nem akar trónusra ülni, hanem hahotázik azokon, akik a trónus felé rohannak. Bolondnak lenni a tiszta ész mámorának korában hallatlanul paradox helyzet – mert le kell mondjon minden kapaszkodóról, és mert rengetegen kapaszkodnának belé. Ahogy a Tarot képén a kutyák – a fogaikkal. Derűjét a melankóliából nyeri – ettől csoda. A bohóc szomorúságánál a világban ma nemigen van nagyobb kincs...

Unicornis ...és valójában annyira ritka, mint az egyszarvú, mitikus állat. Hamvas eredetileg a mestere mellett tett tanúságtételnek a *Hallgatás Őre* címet akarta adni... de a könyv éppen a misztériumról szól, a meghatározhatatlanról, vagyis arról, ami az egyetlen valóság és az egyetlen tapasztalható. Magyarán nagyjából az egyetlen, amit el kellene mondani. Olyan keveset árul el (árulkodik), amennyit elkerülhetetlenül tár fel ez a közvetítő közeg: az írás. Olyasvalakiről, aki nem írt, aki a feltárt pillanatban kísérelte újra és újra az

adott pillanat alapállását autoritás és rutinok nélkül. *A pillanat. Ez a személyesség. Egy. Egyszer. Soha többé. Soha még egyszer. Aki ezt elérte, szabad...* Kockázatos így idézni az erővel vert szavakat, mentségemre szóljon: Hamvas Béla is csak idéz (megidéz) – annál több kárt nem okozhatok a gyarapodó egó gondolatában, mint amennyit ez a könyve alapjában hajlandó. A mester, aki rühellte ezt a titulust – és a tanítvány, aki emlékezik, megteremtve azt a nevezetes névtelent (a kutatások szerint Jakabfalvy Dénesnek hívták – de mondd, nem mindegy a név?), aki a válságain átsegítette és szokatlan, világosan elhatárolt nyitottságával az ifjú írónak irányt adott. Három jól elkülönített tételben: először a bevésoódott beszélgetések, aztán a megidézett gondolatok (óvatosan feltárt) következményeikkel, s végül az *Epilegomena* – a viszony mélységes tükörkép-jellegének feltárása.

Ez a három könyv nem akármekkora térképészeti teljesítmény – de nem több. Nem recept. Nem életvezetési tanácsadó. Arra provokál(na), hogy ezt az egész munkát te is végezd el magaddal magadban, kedves olvasó (és én is végezzem el, mielőbb, az összegzés helyett, amely semmit nem pótol az elvégzendőből). Pont azért, hogy hozzánk férhessen a másik, hogy odaférhessünk a másikhoz, a sebeink folyamatos felvakarása és a réműletek cincálta világ- és egymás-szaglászás helyett – hogy azok lehessünk a tudatunkban, akik valójában vagyunk. Az, aki. Amennyi, annyi. Hogy ne változzon magunknak magunkra igazított maszkká az arcunk, amikor meglátjuk a tükörben.

Azt hiszem, most van itt az ideje, hogy rámutassak arra a maradéktalanul egyedi hagyományfelfogásra, amit itt már kétszer is pedzegettem. A *Silenti-umban* említett (általam „megőrzendő hagyománynak” nevezett) attitűd jegyében, a háború előtt született műveit – beleértve olyan, alapjában szeretni való megközelítéseket is, mint a *Láthatatlan történet*, s olyan, „büszke tévútnak” tekintett műveket is, mint a *Magyar Hyperion* – később Hamvas erőteljesen idézőjelbe helyezi a mesterétől megélni tanult hozzáállás és háborús tapasztalatai okán (később, a *Hexakümbion* kapcsán ejtek szót erről konkrétabban is). Amit a *Patmosz* kapcsán „művelhető hagyománynak” neveztem, már ennek jegyében áll: a *Karnevál* legfontosabb szava, az *éberség* jegyében. Fel kell ébredni. S a megőrzés gesztusára csak az méltó, amit az éber, minden pillanatában otthon lévő jelenlét a realitása szintjére emel. Ez a folyamatos, szakadatlan próba, a mester szavával *személyesség, egy, egyszer, soha többé, soha még egyszer* megéltése minden dédelgetett kincsünket meg kell merítse a maga kérlelhetetlen királyvizében. Hamvas Béla összeállította ehhez az inventárt, az

Anthologia humana teljes egészében e szemlélet szolgálatára készült. Ez a könyv *nem regény, amely az elején kezdődik, hanem minden mondatával újra kezdődik és újra befejeződik. Éppen ezért a könyv lapozni való, és ott kell kezdeni, ahol kinyílik. Nem ajánlatos belőle három lapnál többet egyfolytában olvasni, de feltétlenül minden nap legalább egy mondatával foglalkozni kell... a könyv szövegei ugyanis nem vaktában idézett szép részletek, még csak nem is bölcs tanítások, hanem meditációs objektumok* – jelenti ki a szerkesztő Hamvas az *Anthologia humana* – *Ötezer év bölcsessége* előszavában. Igyekeztem, legtöbbször ma is törekszem mindezt szem előtt tartva kézbe venni, de egy idő után elkezdett furdalni a kíváncsiság: hol nem nyílik nekem a könyv, mi

nem szól nekem abból, amit az általam legjobban tisztelt tollforgatónk a világ leírt szellemi kincséből fontosnak vélt. Értem Hamvas tanácsának jelentőségét és értelmét, hiszen a legtöbb számomra fontos könyvvel így vagyok. A legtöbb alapvető olvasmányomnak vannak ilyen meditációs objektumként bőröm alá fúródott mondatai, amikhez (szavakra hegyezett, idézést megtisztelő emlékezet híján) folyvást visszatérek, leveszem a polcra és kinyitom, ott, ahol kell (és ezért ragaszkodom bizonyos kiadásokhoz, megszokott, öreg példányokhoz, hogy ott nyíljanak, maguktól, ahol kell...). Értem, miért így kell olvasni ezt az összeállítást – mégis, ez a könyv nemegyszer segített már hozzá Hamvas hozzáállásának pontosabb feltérképezéséhez; tehát néhány hónapja elkezdtem előlről olvasni, csaknem mint egy regényt. Lassan haladok vele, tényleg nem lehet hatalmas adagokban fogyasztani, mert megfekszi a gyomrot. Most járok Plutarkhosznál – de már most megajándékozott néhány felismeréssel, és már most világossá vált, miért nem nyílt nekem bizonyos helyeken. Milyen furcsa sors-íronia – az egykor sokat forgatott példányt a szükség anno eltépte tőlem, most ehhez a jó tanáccsal szembemenő olvasáshoz egy szűz, soha ki nem nyitott kötetet vehettem elő...

Van olyan nézet, hogy mások bölcsességére tényleg akkor van szükséged, ha a magadé elfogyott. Elakadásban, megbillenésben – amikor nem bizonyulnak elégnék vagy elfoszlanak az evidenciáid. Persze ha meditációs objektumként gondolsz e szövegekre, akkor mindig szükség van rájuk – mert nyílni tanítanak a válság, a szükség kényszerei nélkül is. *A meditációs objektum megválasztása az emberi életben a legszemélyesebb tevékenység. És mert ennyire személyes, és szükségképpen személyes kell hogy legyen, és semmiféle általánosítást nem tűr meg, a téma kifejtését is csak személyes élmények bevetésével lehet folytatni* – jelenti ki Hamvas Béla, amikor a kimeríthetetlen gondolatösztrónzés forrásairól tovább gondolkodik az előszóban. Követnem kellene a példáját – hiszen tényleg semmi nem illusztrál teljesebben gondolatot és benne erjedő erőt egy jól megválasztott és a személyesség pecsétjével hitelesített példánál. El kéne gondolkodnom rajta, itt, nyilvánosan is, miért zaklat fel az Upanisadok e gondolata: *Az, ami alakot ölt, más, mint a lehelet; az, ami itt van, más, mint a test mélyén rejtőző végtelen űr...* s hogy miért mélyíti tovább a zaklatottságom a folytatás: *Az alaktalan pedig a lehelet és a test belsejében rejtőző végtelen űr. Ez a halhatatlan, ez a járó, ez az életem túl lévő.* Miért nyílik ki például Keats gondolatainál ez a szűz kötet is, ahogy egykor a bejáratott; vagy (épp most, e mondat befejezéséhez) miért Thoreau-nak a természet természetét firtató gondolatát ajándékozza... Abban a relációban, amelyben Hamvas e kötet szövegeit válogatta, a véletlennek így nem jut, nem is juthat szerep. Amikor ezt a könyvet bárhol felütjük, a világ beszél hozzánk, főleg mivel ez esetben számunkra is értelmes nyelvet választunk a párbeszédhez. Most mégis eltekintek tőle, hogy kifejtsem mélységeiben a személyest – hiszen most csak kedvet csinálnék az *Anthologia humana* forgatásához, ahogy a többi, már érintett kötethez, és ennyivel is megmutathatom: az ajánlott módszer (számomra legalábbis) hiteles.

Tényleg érdekes különben az is, hogy miért nem szól hozzám, ahol számomra érdektelen – de még érdekesebb, hogy mi az, ami belőle kifejezetten irritál. Miközben odavagyok a Tao gondolkodóiért, viszketést kapok Konfuciusz-

tól. Nagyon nehezen, nyögve nyelek minden ószövetségit... úgy tűnik, valami bajom van a szigorral meg a tekintéllyel (érdekes, mert ez a terület a kötetben amúgy is alulreprezentált). Ha nem kezdek bele ebbe a szerkesztő által javasolt olvasási metódussal alapjában szembemenő, módszeresebb olvasásba, ez sem válik ennyire nyilvánvalóvá. Pedig nem felesleges tudás: mi az, ami nem. Ami nem az enyém, amihez nincs közöm. Vagy épp mi az, ami annyira az enyém, hogy irritál, zaklat, zavar – amihez annyira mélyen és szégyenekkel körítve van közöm, hogy nem szívesen szembesülök vele. *Senki közülünk nem él a má-nak és a mában és a pillanatban. Mindnyájan ma a holnapot éljük – holnap: a holnapután. Sorsunkat a jövőbe vetjük, azt hisszük, holnap érünk el oda, ahol aztán már igazán el lehet kezdeni élni. Mert azt senki sem gondolhatja komolyan, hogy amit ma csinál, az teljes értékű élet...* Például ez...

Azt is e könyvecske forgatásával értettem meg, hogy ami újra és újra (a leg-könnyebben) rajongásig feszít, az a belélegezhető mítoszi levegő. Teljesen megértem Hamvas Bélának a mediterráneum szellemei iránti (hol mélyen át-fűtött, hol szelíden savanykás, hol szinte keserű) rajongását – ami végigkísérte az életét (akkor is így van ez, ha engem amúgy jobban markol a germán-kelta észak...).

A babérligetkönyv hangütéseiben fürödni lehet, mintha a tengerben... *A déli napfény, a tenger felől jövő puha szél, a fűszeres levegő inkább volt álom, mint amit álmodni tudtam volna. Egyszerre arra gondoltam, hogy nincs nálam könyv. Olyan könyv, amit most jól esne olvasni. A gondolat lassan támadt bennem, egészen lassan, ahogy a cigarettafüst lebegett a zöld árnyékban, sietség nélkül és megbékélten. Mi az, amit magammal hoztam? Vándorkönyv, hajófedélzetkönyv, alkonyati könyv. Egyetlenegy babérliget-könyv sincs. Tűnődtem, ugyan melyik lehetett volna, ha elhoztam volna: kínai? francia? görög? angol? Akkor elhatároztam, hogy hasonló alkalomra, nem is másnak, csak magamnak, vagy nem is magamnak, csak másnak, egyszer, ha időm engedi és a Múzsák, könyvet írok. Idevaló könyvet, amit azonnal le lehet tenni, ha hozzák a levest. Újra föl lehet venni s mielőtt a szardella érkezik, még el lehet olvasni belőle ötven sort. Esetleg százat. Két korty bor között és feketekávé után. Két lapot vacsora előtt. Olyan könyvet, amelyik nem sértődik meg, ha olvasás közben az ember kinéz a partra és el-báméskodik valamin, amit a következő pillanatban elfelejt. El lehet veszíteni és el lehet ajándékozni...*

Ilyen hosszan érdemes idézni – mert ez így maga *A babérligetkönyv*, a szerzője által megadott összes paraméterrel. És akkor most jöjjön egy másik, szintén sajátosan hosszú idézet: *A klasszikus filológia, bár a XIV. század óta megszakítás nélkül a tudomány lényeges fejezete volt, központi tényezővé sohasem vált, és általában mindig csak azt a helyet foglalhatta el, amit az általános korszellem számára kijelölt. Mindig más diktált. Egyszer a filozó-fia, Descartes, Kant, Hegel esetében, máskor a matematika, ismét máskor a fizika, az asztronómia vagy a biológia. Többször a történelem, az irodalom, a zene.*

Diktáló szellem alatt kettőt kell érteni: először, hogy ez az, ami a szellem alaphangját megadja. Az alaphang rendszeren érzület, mint amilyen a pietiz-

mus, a romantika, vagy a pozitivizmus. Másodszor: a szellem minden esetben napszerűen a középpontban áll, és minden egyéb megnyilatkozás alapvető ihletét belőle nyeri. Onnan veszi irányját, módszerét, céljait, eszményeit, szóval azt, amit általában szellemiségnek neveznek... Ez pedig a

Hexakümion legeleje, ahol valami hallatlan szigorral megkísérli rendezni a viszonyát Nietzsche görögség-felfogásával, benne a Dionüszosz-mítoszzal, amelynek egy időben sajátos, értő rajongója volt – kertelés nélkül áttekintve eközben a maga érintettségét is: a Kerényi-féle Sziget-körben csiszolt gondolatokat is ízekre szedve. Jó ideig nem értettem, az új, Dúl Antal által szerkesztett életmű-sorozatban mit keres egy bőrben ez a két könyv – az íróniával és malíciával bőven áztatott, könnyed esszégyűjtemény (nyaralókönyv bölcsészeknek...) és egy súlyos leszámolás egy illúzióval és/vagy rajongással. Teljes egészében még most sem vagyok róla meggyőződve, hogy értem, miért kívánczolt bárki szemében egymás mellé ez a két íz (az egyik fűszeres, mint a mélyre szívott tengeri levegő, a másik enyhén könyvtári-porszagú...), rosszabb napjaimon még most is úgy gondolom, pusztán terjedelmi oka volt: a kettő együtt kiad egy megfelelően vastag kötetet...

Persze valójában több rétegében, szorosan kapcsolódik a kettő. Az esszégyűjtemény a dél szellemiségével játszik, délen (mondjuk így: szabadságon) olvasható játékos írások, és ugyanilyen köntösbe bújtatott szembesítő erejű szövegek, leplezetlen ólomsúlyokkal az ironia vékony leple alatt – egy északi ember déli történetei. A nagyesszé a maga szigorúbb hangvételével elmeséli, mit gondoltunk mi, gondolattal vertek a délről, annak szellemiségéről, mi, északiak a délről. A gyűjtemény eljátszik a gondolattal, hogyan élnénk (ha tudnánk) ezt a lassúbb létezést, ahol nem gondolkodsz, hanem eszedbe jutnak a dolgok – ahol ...*az etruszkok asszonyaik sírkövére virágot faragtak, se nevet, se mást, se kort, se rangot. Mit mond a sírkő? Aki itt fekszik, virág volt, élni tudta azt, amit a bölcsök csak gondolni... ahol... mindig az győz, aki fel tudja adni énjét.* A nagyesszé ennek szellemtörténeti vonatkozásait tekinti át, alapjában keserűbben – nem a derű lehetőségével van elfoglalva, hanem az eszmetörténetével. Viszont valójában mind a kettő a megélt, a „művelhető hagyomány” arcát mutatja fel, csak amíg az egyik gyönyörködik benne, a másik vizsgálata tárgyává teszi.

Valójában persze az esszégyűjtemény, *A babérligetkönyv* is mélyebbről merít a maga délszaki kútjából. Igen, ott van *A virágszedés lélektana*, *A reggeli feljegyzés*, *Az ízek*, *A konyhakert*, vagy például *Olbrin Joachim csodálatos utazása* (az nagyon ott van...), ahol az aprólékos örömek mestere jó példával elől járva a pillanatba oldódni, élni tanít. De ott van a *Túlvilági kalauz* vagy az *Imaginárius könyvek* szelíd taslinak – és a *Kierkegaard Szicíliában* komoly poffonak –, hogy érezd, *a féreg nem igaz: ez a hős másik oldala. A hős sem igaz: ez a féreg másik oldala. Összetartoznak. Nincs Én; ez a világ másik oldala...* És ott van a *Fák*, amiből talán a legtöbbet tanultam eddig, hogyan tekintsek a magam bőréből egy ennyire másképp földbe és fénybe lüktető, hallatlanul fontos létezőre.

És valójában a nagyesszé: a *Hexakümion* is telides-teli van ironikus felhangokkal árnyalt felismerésekkel – öntetszelgés és önvád nélkül jut el an-

nak felméréséig: a görögségképünk olyannyira kultúrafüggő, hogy Nietzsche (bekezdéseken át dédelgetett) szemléleti reformja sem beszél, valójában egy kumma szót sem ejt az egykori görög szellemiségről. Annál inkább a modern ember sajátos vallástalanná válása közben megejtett mítoszmarkolászásáról: *ha Dionüoszoz lélekisten, akkor már holtbiztos, hogy nem ókori, hanem modern. Hogy a görögségnek milyen létkérdései voltak, azt nem tudjuk. De azt bizonyosan tudjuk, hogy a mai ember létkérdése éppen ez: a természet és szellem által közösen elnyomott és homályban tartott lélek, s a léleknek ebből az elnyomatásból való elementáris feltörése.* Nem lényegtelen tudás ez, a tudományos ismeretterjesztés kudarcának és a propagandák mítosz-szinten való tömegmarkolászásának korában főleg nem.

A séta a legjobb, ha az ember meg se gondolja, csak úgy elmegy kalap és kabát nélkül, este jön vissza, vagy éjszaka... – a sok kedves Hamvas-szöveg közül nekem e gyűjtemény legtöbb darabja a leginkább séta. Olyan igazán belefeledkező, kíváncsiságát létében tartó, ami a sokszor járt helyekből is a meglepetés idegen birodalmát formálja ki: megélteti a hagyományt. Séta, amit nem szakít félbe egy-egy meredek kaptató sem – miközben olvasom, nem legyőzni akarom, hanem átélni. Nem az igaza érdekel (a meggyőződéseim vagy a meggyőzőhetőségem), hanem ahogyan a kiáradása közben levegőt vesz. Mert egyre inkább úgy érzem, ezt lehet és kell Hamvas Bélától a leginkább eltanulni.

Jól látható: mindeddig valójában minden művet a *Karnevál* által felépített teljességérzethez, mélyen pontos „tükörállításához” mértem – még a hagyományokba tett éber sétákat is. Az életműnek ez persze kissé önkényes olvasata, de nem hiszem, hogy bármelyik kötetét másképp szeretném esszéembe vonni – legyenek azok a hallatlanul fontos *Scientia Sacra* kötetei, a *Mágia szútra* vagy a *Tabula Smaragdina*... Mindazonáltal itt és most a magam összképébe már csak három rövidebb munkáját fonnám – amelyek a felrajzolt attitűdből továbblépnek.

Hamvas Béla kisregényeit egykor az elsőnek kézbe kaparintott *Karnevál* után olvastam – talán már látszik, tényleg beszipantott az a könyv, bármit lenyomhatott volna a sors a szerzőtől a torkomon. Valahol szerencsének érzem, így utólag, hogy úgymond a regényekkel mehettem tovább... Emlékszem, mennyire meghökkenett, hogyan forgolódott, kereste a helyét ez a három történet az olvasmányaim közt, hogy igazából máig se találja. Mert ha szigorúan veszem, regénynek sajátosan alkalmatlan, kifejezetten a regény mint műfaj ellen is írt szövegek ezek, szándékosan egyensúlytalan, önnön tengelyük körül a támasztó talajról tudomást sem vevő, akárhova elforgó szöveg-mérleghinták. Eljátszadoznak a formával, meglehetősen gátlástalanul tárva fel megcsináltságuk minden műhelytitkát. A *Karnevál* nagyszabású keretében is feltűnt már, mennyire tudatosan kerül az író a bevett történetmesélés eszközkészletét, elkerülve mások kerülő útjait is, ha lehet – ott a függönybeszélgetések egyik visszatérő rétege volt épp e saját regényelmélet kifejtése (és persze árnyalt kigúnyolása: tökéletlen, kreálmány voltának folyamatos fókuszban tartása). E három kisregényben sokkal nyilvánvalóbb, hogy jobb híján illetjük őket ezzel az elnevezéssel.

Mert a terjedelmük okán jobban látszik, mi hiányzik belőlük, mi van helyette bennük, milyen játékokat enged meg magának az író. Miközben valójában nagyon sajátosan különböző határterületeken mozog mind a három. Hogyan

játszik itt egymásba teljesen különböző műfajok eszközkészlete – s ha szigorúan veszem: hogyan kell elrontani a közöttük valahol az írás automatizmusa által csak azért is kialakuló kohéziókat. Miközben persze óhatatlanul létrejön a hatás, a valóság helyett, ami elmesélhetetlen. A hamvasi „regény” folyamatosan küzd azzal a pszeudo-valósággal, amit a történetmesélés hagyománya kreált és kreál – a posztmodernben és utána az önfelszámolásában is. Ez a kreatúra egyfajta valóságpótló szurrogátum, amelynek teljes köre leginkább az olvasói várakozások kiszolgálásával kapcsolatos – a végleteiben vagy behódol az olvasónak, vagy látványosan köp rá (de általában e két véglet egyfajta keveréke), de a legbátrabb tabufelrúgásokban is leginkább csak önmagához van köze: nem a valóságot meséli, hanem a regényt...

Szilveszter ...mert valójában nem a fontos szituációkra, valójában rossz felé figyel. A *Szilveszter* formailag egy kémregénybe oltott detektívtörténet önmagát saját síkján komolyan venni képtelen paródiája. Egy frontvonalban felállított frontbüfé markotányosa: Coventry Patmore végez benne kiterjedt nyomozást a büféjébe betérők segedelmével. Első rétegében ez a nyomozás egy halom érdekes társadalmi jelenség feltárásának válik az apropójává. A csimpalacsánok, a mamraminniszek, a fondetrensek, a különböző oldalak és berendezkedések hamar lepleződhetnek az olvasó előtt, a Swift ízeit idéző játék egy nagy csokor front-Gulliverrel hallatlanul szórakoztató, hiszen az elemzések java briliáns, és az adott szituáción túl is (az akkori történelmi szituáción túl, amiben ez a szöveg született), máig teljes értékűen jelent. Csakhogy mindez tökéletesen lényegtelen. Patmore-t nem ez érdekli. Egyfelől egykori mestere, Paddon l'Egguéntieu személyazonosságát nyomozza, mindazt, amit a kapcsolat idején nem érzett fontosnak megkérdezni – másfelől arra kíváncsi, egy olyan mélységű nagy találkozás (mítoszba, legendába, sagába illő), mint Dalabor és Naura szerelme, miért nem jöhetett létre. Ott vezet egy kantint a frontvonalon, és az érdekli, ami a számára személyes. Ezért egyfelől akár a túlvilágot is hajlandó faggatni, másfelől a határhelyezeten van, a frontvonalon – tehát a megfelelő alapállásban. Így már bízhat benne, hogy akit a kantinjába vet a sors, az ezekre a kérdésekre is képes válaszolni a sok más között. A határon áll, ahol minden, ami bizonyításra szorul, bizonytalan, az egyetlen biztos: a vagyok.

Patmore a dolgot nem hagyja annyiban. A kérdést azonnal fölteszi, Naura sóhajának mi a sorsa? Istenem, Istenem, de most meg kell vizsgálni, vajon Isten hallja-e, ha pedig hallja, válaszol-e, azt esetleg Naura hallja, esetleg nem, de ha igen, esetleg nem érti, vagy egyáltalán nincs Isten, és akkor az egész elesik... Ha a világot csodának tekinted, nem pedig evidensnek, akkor folyamatosan csodálkozol – de ez kívülről hidegvérnek tűnik majd. Úgy tűnik, Patmore-t nem lepi meg semmi, persze, hiszen folyamatosan csodálkozik. Akárcsak szegény olvasó... tény, ez a kolosszális menázséria a szokásos, valóságízű, logikus magyarázatok nélkül (amelyek úgy különben tényleg az irodalom legszemérmetlenebb – de általában gyönyörű – hazugságai) könnyen megfeküdheti a gyomrot. Viszont ha ráérezel, akkor az egyik legszórakoztatóbb olvasmány, kérdések és válaszok kincsesbányája, amely szinte oldalanként dobálja eléd a gondolkodni- és vitatkozni-alót. Én nem fogom elfelejteni, milyen íze volt a számnak, amikor ráéreztem, miért volt hiábavaló a végső „nagy talál-

kozás” a kötet egyetlen maradéktalan személye és a legmélyebben személytelen diabolikus szörnyetege között – hogy miért hiábavaló olyannal találkozni, aki megszólíthatatlan.

Bizonyos tekintetben hasonló bukfcenc volt, hasonló mélységű ráébredés, amikor felmértem, hogy a második történet formailag kém- vagy besúgói jelentés. Megint nyomozás, ezúttal két meg nem nevezett személy találkozik egy kikötőben, csodálkozik rá egy haldoklóra a mólón, akiben egykori lakótársukra ismernek; két egykori Csincsa-jantani-beli barakklakó találkozik a kíváncsiságban, vajon ki gyűjthatta fel annak idején a huszonegyes barakkot. A legnyilvánvalóbb rétegében ez a könyv egy kegyetlen, szociográfiai mélységű gúnyirat Inota, Tiszapalkonya barakkvilágáról, amit Hamvas a saját bőrén tapasztalt. Kegyetlen, de empatikus, pontos, de távlataiban az. Hiszen mit várhatunk azoktól, akiket lehetetlen körülmények közé passzíroz kény és tehetetlenség – a minimum, hogy teljes valójukban megmutatkoznak. Ez az első réteg, mintha minden más csak apropó volna – ha rokon mintákat keresek, akkor a groteszk jut az eszembe. De ne hagyjuk becsapni magunkat. A dolog újfent messze többről szól, mint hogy egy elhibázott rendszer hogyan fizeti ki kártérítés gyanánt saját magáért minden elpusztult érték többszörösét. Messze többről, mint a hazugságról, amibe a körülmények kényszerítenek.

A tűz fölfelé folyik. Különös, hogy eddig nem vettem észre. Mit akar ez a fordított gravitáció? És mit akarok én, mit akarnak ezek az emberek itt, akik bámulják. Néznek valamit, amit nem értenek. Fölfelé, fölfelé, ahogy Eljahut a tűz elragadta és a lánglovak az égbe nyargaltak. Ez a fölfelé vonzás félelmetes, ez a megfordult valóság, a magasság nehézkedése. Vagy nem? Megint oldalanként kapod az átgondolható tartalmak tucatjait, olvasó – miközben két nem létező aspektus tankölteménybe illő párbeszédét olvasod. Azaz egy író játékát azzal, hogy akkor most ki fog besúgni kit, melyik a hunyó, melyik a provokátor, és ki lesz az áldozat. Holott a valódi, figyelmeztető erejű tanulság így szól: bárki lehet. Te is, ha kihúzzák alólad az életed és egy ilyen tömegszállítás kíméletlen közegébe hajtanak – ahol te is levetkőzöl majd minden felesleges kultúrát és cafrangos illemet. Olykor azzal nyugtatom magam, talán egy harmadik személy hallgatózott...

Ugyanis ...az irodalom legnagyobb csalása ez a harmadik személy. Ez a mindent (jobban) tudó narrátor, ez az idegesítően okos, az olvasásirányokért felelős, szavakból magnetizált iránytű. Az *Ugyanis* a szamojédok története. Így hívja a könyv azokat a gátlásaikat vesztett, nevelőotthonból szökött, immár minden paradicsomitól mentes fiatalokat, akik megérkeznek szolidan kormányzott otthonunkba, felrúgják a szabályokat és megteremtik a poklot. Legalábbis M. Saravarage könyvében, amelyből itt mintha részleteket olvasatnának velünk. De nem ő a narrátor. A narrátor ezek szerint egy kritikus, aki meséli és minősíti M. Saravarage történetét. Amely él a hatáskeltés eszközeivel – olyan, mint egy shakespeare-i királydráma: egy részben propaganda, más részben egyszerűsítés, némi frissen ontott vérrel összefröcskölve.

Az árnyékot tanulmányozom. Mit gondolsz, melyik a legsűrűbb? A hársfái. Nem vagyok benne biztos, hogy miért. Összefüggő, sötét, és hús ár-

nyéket vet... Ezúttal nem fényekről van szó, hanem a nap hőisége elől való elrejtőzésről. Ugyanakkor távlatról a fényben úszó világra. Az ember elrejtőzik a hűsben és onnan les ki a fényre... Van benne valami elemi költészet, de annak minden öntetszelgése nélkül – ha valamiben, akkor a kíméletlenségében tetszeleg, hogy nem ismer tabukat. Valójában újra és újra visszatérek ezekhez a könyvekhez, mert érzet szintjén mesélik mindazt, amit (a születésükkel egy időben formálódó) esszék magyaráznak, amit a *Patmosz* három kötete magyaráz. Ilyen értelemben ezek a történetek valójában példabeszédek, a máshol is szavakba kényszerülő tanítás példabeszédei.

Búcsúzóul érdemes végiggondolnunk mindezt a *Karnevál* nevezetlen ügyvivőjének, szellem-írójának pozíciója által, aki a nevezett kalandor: Bormester Mihály szavait úgymond lejegyz. Nem mindegy, ki beszél, de úgy kell tennünk, mintha mindegy lenne. Ha ellenőrizhetetlen, akkor nem kell úgy tennünk, mintha „élet” lenne. Nem kell hogy valakinek konkrét, dokumentált, csatolmányokkal és igazolásokkal hitelesített élete legyen. Legyen teremtés, annak az összes gesztusával, de mivel egy olvasmány teremtése: csak szó. Minden a szóval kezdődik és azzal végződik (a mitológiák és gondolkodásunk minden ismert rendszere szerint), tehát van jelentősége, nem jelenti, hogy nincs súlya – de ettől még nem „élet”. Mert valójában csak az élet a fontos.

Viszont mivel ez csak szó, mintha minden ellenőrizhetetlenre való törekvés azt sugallná: nem fontos, hogy ki beszél. Nem kell tudnunk az „írót”. Nem kell az értelmezéshez az élete, nem kellene a titkai, a vélelmezett motivációi, nem kell megfejtenünk az élet hatását a műre – nem kell hozzá, hogy a „csak a szót”, az élénk tárt vélelmezett értelmezendőt további vélelmekkel pakoljuk tele. Tudjuk, hogy az író nem becsülte, csak azt, amit valóban cselekvésbe tudott rakni. Mániákusan ragaszkodott hozzá, hogy megkóstolja, megszagolja, tapintsa az élhetőt – hogy dönthesse arról, mit fogad be és mit utasít el a világból. Ezt tartotta valóban lényegesnek, hogy az írás kényszere is itt előttünk kapja meg a maga helyét: a forróvá vált szóértékeket ki kell dolgozni, de ennyi. A megértés, a tudatosítás mankója nem a cél. A cél az élet. Ez itt cifra sallang, fecsegés-kényszer, maradvány-kárhozat. De ha ezt tiszteletben tartjuk és visszafordítjuk az olvasásra, akkor meg kell értenünk: az ellenőrizhetetlen megteremtésének igénye az írójától is eltávolítja a szöveget – nem kell tudnunk a befogadáshoz az írót, nem szükséges kitalálni, hogy melyik kidolgozott szóértékben lakik a saját meggyőződése, melyikben másé, mi az, amivel csak játszik, és mi az, amit valójában elvet – s hogy mindeközben hol hazudik tudatosan, hol vezet meg minket, mi módon csal, s mit hallgat el mégis – az elhallgatás deklarálása ellenére is.

Ez a szöveg sem „élet”. Nem is akar élet lenni. Az élet fontos. Mindenkinek a magáé, a megélésében való „jelenlét” a fontos, a dolgokban való bennlét, a dolgok létet teremtő és a létünk dolgokat teremtő ereje. Ha az író valójában nem fontos egy szövegben, az azt is jelenti: ne lakj az olvasmányban. Ne lakj a „mesében”. Az életben lakj. A lakásodban. A bőrödben. Miközben azért az olvasmány (persze hogy) megtaníthat, hogyan mérd fel a bőröd „határait”.

Másfelől tekintsük át az agent spirituel, a nevezetlen szellem-ügynök, szellem-író (előttünk írói szándékból) kiépülő rendszerét. Ahogyan „ő”, az ügyvivő sorolja. Először: az „elbeszélte történet” inkább katalógus, semmint megtörtént

esemény. Másodsor: az imagináció mozgatja, tehát látomásszerű. Harmadszor: maga a mesélő is bizalmatlan a maga történetével. Negyedsor: ezek itt mind csak szavak. Ötödször: a valóság okkult szintjével áll kapcsolatban az elbeszél, a cselekményi szinttel nem. Egy szóval: az elmesélés önkényes. Naná! Minden elbeszélés az, még ha az írók minden energiájukkal az ellenkezőjét akarják is elhitetni velünk. S milyen érdekes: lehet, hogy épp az erről, az elhitéstől való lemondás teremt végre, épp az ellenőrizhetetlenségének belátása árán soha nem látott valóság-hitelt! *Eddig minden regénykoncepcióban maradt labilis pont... az író fix személye, az olvasó fix személye, sőt a kritikus fix személye is. Ezek azért labilisak (azért fixek), mert a regényen kívül állnak... az eseményekbe nincsenek bevonva... ha szilárd pontjait feloldom, vagy leépítem, szóval eltüntetem, akkor válik az egész kifordíthatatlanná. Stabil lesz... A pácban mindenki benne van... Ugyanakkor azonban megszűnt az ellenőrzés lehetősége is. Vagyis engedelmükkel, az egész dolog úgy, ahogyan van, ellenőrizhetlenné vált... a dialogikusan felépített történetben fix pont nincs... Ettől stabil. Okkult. Reális.*

Lássuk a példát egyből: vajon Hamvas saját meggyőződését dolgozta bele az ügyvivő monológjába? Nyakon csíphetjük az ő gondolatait az esszéiből, a sajátos érvelési rendszerét, állandóan mindent pontozó és ellenpontozó író-magamagát? Lehet próbálkozni, de értelem nélküli játék ezzel kísérletezni. Ellenőrizhetetlen, vajon ez volt-e a meggyőződése, avagy a meggyőződésének egy olyan, elcsalt látópontú nézete, amely e helyen a könyvben épp az agent spirituel szájába illik. Hogy az-e a funkciója, hogy a szerző kimondhassa valamilyen fontos tapasztalata summázatát, avagy az, hogy az olvasóját egy bizonyos kívánt irányba terelje tovább, miközben valójában maga az író erről a kérdéstről gyökeresen mást gondol. Ellenőrizhetetlen.

Tehát nem kell tudnunk az író, és nem kell tudnunk, mit gondol. Mindegy, ki beszél. Csak azt kell tudnunk, ránk mi és miért (és hogyan) hat az olvasotkból. Azt viszont életbe vágó tudnunk...